

دست دوم تاریخ با بررسی و سنجش اعتبارش خواهد ومدارک روش پژوهش در

مقدمه

مهم‌ترین رسالت مورخان تلاش برای فهم دقیق رویدادهای گذشته است. در این درس با شیوه‌های سنجش اعتبار شواهد و مدارک تاریخی آشنا می‌شویم.

در گذشته مورخان برای تشخیص و تعیین اصالت اخبار و اسناد (شواهد و مدارک) یک رویداد تاریخی، روش‌ها و فنون را به کار می‌گرفتند و حتی برخی از این روش‌ها تا به امروز نیز از اعتبار لازم برخوردارند. با پیشرفت علم و ابداع روش‌های جدید علمی، علم تاریخ نیز تحت تأثیر این تحولات، روش‌ها و ابزارهای جدیدی را به خدمت گرفت.

یادآوری: در کتاب تاریخ (۱) درباره انواع منابع و ویژگی‌های هر کدام از این منابع (دست اول و دست دوم) آگاه شدیم. حال می‌خواهیم با برخی از اصول و معیارهای تعیین اصالت و اعتبار اخبار و یا منبع تاریخی آشنا شویم.

معیارهای سنجش اعتبار یک خبر تاریخی

تعریف اعتبارسنجی خبر تاریخی: مورخان وقتی با یک خبر و روایت (گزارش) تاریخی، روبه‌رو می‌شوند، آن را **اعتبارسنجی** می‌کنند و به اصطلاح به نقد آن می‌پردازند.

نکته نقد یک خبر تاریخی همان **اعتبارسنجی** و **بررسی اصالت خبر** محسوب می‌شود. نقد یا اعتبارسنجی و بررسی اصالت یک خبر تاریخی در دو مرحله صورت می‌گیرد:

الف) سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده

در این مرحله، پژوهشگران و نقادان تاریخ موضوعاتی نظیر ویژگی‌های هویتی روایت‌کننده خبر، محل تولد و زندگی، گرایش فکری و مذهبی - سیاسی و جایگاه علمی او را مورد بررسی قرار می‌دهند. هم‌چنین پژوهشگران سعی می‌کنند که علایق و انگیزه‌های راوی را در بیان یک خبر مورد بررسی قرار دهند و اندیشه و مقصود او را فهم و کشف نمایند.

نکته یکی از کارهایی که مورخان در نقد روایت‌کننده مورد توجه قرار می‌دهند ← **فاصله زمانی و مکانی** نقل‌کننده خبر (راوی) با اصل خبر است؛ یعنی نقل‌کننده، خود، مستقیماً شاهد وقوع رویداد بوده یا خبر آن را از دیگران نقل کرده است. بدیهی است که گزارش و اعتبار خبری که راوی مستقیم شاهد آن بوده بیشتر از خبری است که از دیگران نقل شده است.

نمونه در گذشته برخی مورخان مانند **مسعودی** برای بررسی درستی یا نادرستی اخبار و گزارش‌های تاریخی به مسافرت می‌رفتند و از نزدیک، مکان رویداد را مطالعه می‌کردند.

۱۱۲ | ب) سنجش اعتبار و نقد و بررسی گزارش‌ها و منابع تاریخی

همان‌طور که از نامش برمی‌آید، به نقد اصل خبر می‌پردازد و شش روش دارد که در زیر، انواع آن به همراه ویژگی‌ها، کاربردها، نمونه‌ها و ... آمده است:

<p>یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین معیارهای سنجش درستی یا نادرستی یک خبر یا گزارش تاریخی، بررسی مغایرت آن با عقل است. در گذشته بسیاری از مورخان به این اصل اعتقاد داشتند و برای سنجش اخبار از آن بهره می‌جستند. نمونه یعقوبی، مقدسی، ابن مسکویه، بیهقی و ابن اسفندیار مغایرت یک روایت و منبع تاریخی را با عقل، دلیل بر بطلان و نادرستی آن می‌دانستند.</p>	<p>۱- مطابقت با عقل</p>
<p>مقایسه و مطابقت یک خبر و منبع تاریخی با سایر منابع نظیر اطلاعات مندرج در سایر کتب تاریخی و یا برخی منابع موازی نظیر نسب‌نامه‌ها، سفرنامه‌ها، دیوان‌های اشعار، متون اخلاقی، فتوت‌نامه‌ها، سیاست‌نامه‌ها و ... روشی سودمند در جهت تعیین اعتبار اخبار و اسناد است.</p>	<p>۲- مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد</p>
<p>در سال‌های اخیر دانش باستان‌شناسی با بهره‌گیری از ابزارها و روش‌های مدرن، پیشرفت زیادی کرده است و نتایج آن، معیاری مناسب برای سنجش اعتبار اخبار تاریخی محسوب می‌شود. نتایج تحقیقات علمی باستان‌شناسان بر روی محوطه‌ها و بناها و آثار گوناگون تاریخی به مورخان کمک می‌کند که اخبار و مندرجات کتاب‌های تاریخی را به دقت ارزیابی کنند.</p>	<p>۳- مطابقت با نتایج تحقیقات باستان‌شناسی</p>
<p>زمان و مکان دو رکن مهم یک رویداد تاریخی‌اند. خبر روایتی که فاقد زمان و مکان باشد، اصالت و اعتبار کافی ندارد.</p>	<p>۴- سنجش گزارش‌ها براساس زمان و مکان</p>
<p>امروزه پیشرفت‌های علوم تجربی مانند شیمی، زیست‌شناسی، فیزیک و پزشکی و ابداع روش‌ها و ابزارهای مدرن نقش بسزایی در تعیین اصالت و اعتبار اسناد تاریخی دارند. نکته همخوانی یا عدم همخوانی یافته‌های این دانش‌ها با داده‌های تاریخی می‌تواند روش مفیدی در تعیین اصالت گزارش‌های تاریخی باشد و یا در اعتبار آن‌ها تردید کند.</p>	<p>۵- اعتبارسنجی با تکیه بر علوم تجربی</p>
<p>پژوهش‌ها و داده‌های سایر علوم، دستاوردهای ارزشمندی را پیش روی مورخان قرار می‌دهند. این اطلاعات، مورخان را در تعیین اصالت اخبار و منابع تاریخی یاری می‌دهند. امروزه بهره‌برداری از دستاوردهای مطالعات بین‌رشته‌ای در جهان رو به افزایش است. نمونه پژوهش‌ها و داده‌های سایر علوم مانند: جامعه‌شناسی تاریخی، جغرافیای تاریخی، دیرینه‌شناسی، اسطوره‌شناسی، زبان‌شناسی، خط‌شناسی، نسخه‌شناسی، نشانه‌شناسی، مردم‌شناسی، بوم‌شناسی و ...</p>	<p>۶- اعتبارسنجی به کمک دستاوردهای سایر علوم انسانی</p>

بقایای شیرقلعه شه میرزاد - استان سمنان

انواع روش‌های تاریخ‌نگاری

تاریخ‌نگاری مبحث بعدی این درس می‌باشد. تاریخ‌نگاری با روش‌های گوناگونی انجام می‌شود که ما در جدول زیر به ۳ روش از آن اشاره خواهیم کرد و توضیحاتی در رابطه با هر یک ارائه می‌دهیم:

روش	تعریف	سایر توضیحات	چهره‌ها
تاریخ‌نگاری روایی	به نوعی از تاریخ‌نگاری گفته می‌شود که مورخ روایت‌های مختلف و متعدد را درباره یک موضوع واحد با ذکر اسناد، ذکر می‌کند.	از مهم‌ترین ویژگی این نوع تاریخ‌نگاری: تاریخ‌نگاران هیچ‌گونه دخل و تصرفی در روایت‌ها نمی‌کردند و عیناً آن‌ها را ذکر می‌کردند. این نوع تاریخ‌نگاری در آغاز برای ثبت و ضبط سخنان و سیره پیامبر و صحابه ایشان به کار گرفته شد، ولی بعدها برای ثبت وقایع دوران‌های بعدی نیز از این روش استفاده شد.	از برجسته‌ترین چهره‌های تاریخ‌نگاری روایی، محمد بن جریر طبری است. او برای تألیف کتاب خود اخبار فراوانی را گردآوری کرده و در این راه رنج فراوانی برده است. او سعی داشت تعیین صحت و سقم مطالب را به خواننده واگذار کند.
تاریخ‌نگاری ترکیبی	در این روش، مورخ به جای ذکر همه روایات درباره یک موضوع، با مطابقت و مطالعه همه روایت‌ها یک گزارش واحد از آن‌ها تنظیم می‌کند و از بیان ذکر سلسله اسناد و اخبار دیگر خودداری می‌کند.	در این روش مورخ ناچار به گزینش و انتخاب است و امکان دارد برخی از جنبه‌های خبر از چشم او دور بماند. از اواخر قرن سوم هجری این نوع تاریخ‌نویسی متداول شد.	از برجسته‌ترین چهره‌های این سبک: بلاذری صاحب کتاب «فتوح البلدان» (قرن سوم) و دینوری نویسنده کتاب «اخبار الطوال»
تاریخ‌نگاری تحلیلی	مورخ با بررسی موشکافانه تمام اخبار مربوط به یک رویداد و نقد آن‌ها، اقدام به تحلیل آثار، علل و پیامدهای آن واقعه می‌کند.	(-)	از برجسته‌ترین آثار در این حوزه از تاریخ‌نگاری: «تجارب‌الامم» ابوعلی مسکویه و «تاریخ بیهقی» از بیهقی و «مروج‌الذهب» مسعودی

نوجه در رابطه با این‌که در تاریخ‌نگاری روایی نویسندگان به دور از هرگونه نقد و انتقاد، هیچ نظری درباره درستی و نادرستی خبر ارائه نمی‌دادند، ۲ نظر وجود دارد:

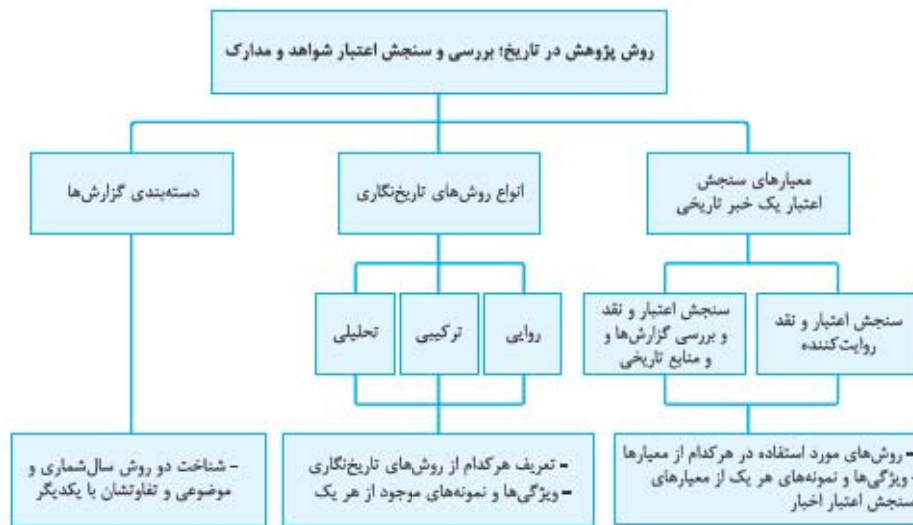
- برخی آن را از معایب این سبک از تاریخ‌نگاری می‌دانند.
- برخی آن را امتیاز بزرگی می‌دانند زیرا مورخان بعدی با مجموعه‌ای از اخبار گوناگون درباره یک موضوع روبه‌رو می‌شوند و با به دست آوردن مدارک و اسناد کافی درباره اصل خبر قضاوت می‌کنند.

درنلهجه این‌که اخبار و روایت‌های مختلف تاریخی به دست ما رسیده است، تا حد زیادی مدیون تاریخ‌نگاری روایی هستیم!

دسته‌بندی تاریخ براساس سال‌شماری و موضوع

یکی دیگر از روش‌های مورخان اسلامی و ایرانی در ارائه گزارش‌ها و نوشته‌های خود، استفاده از روش سال‌شماری و موضوعی است که در زیر، به اختصار با آن‌ها آشنا می‌شویم:

- روش سال‌شماری: در این روش حوادث براساس ترتیب زمان وقوع مرتب می‌شوند و سال، محور و اساس نگارش تاریخ است. مثال: طبری در ذیل حوادث سال ۶۱ ق وقایع محرم و عاشورا را گزارش می‌کند.
- روش موضوعی: در این روش یک موضوع و حادثه خاص، محور تاریخ‌نگاری است.
- موضوع می‌تواند یک شهر، جنگ‌ها یا طبقاتی از مردم مثل شعرا یا اطبا باشند.
- یکی از نمونه‌های این نوع تاریخ‌نگاری: «مروج‌الذهب» و «معادن‌الجواهر» نوشته علی بن حسین مسعودی

پرسش‌های چهارگزینه‌ای

- ۲۶- مورخان بنا بر کدام ضرورت، به اعتبارسنجی منابع و اخبار تاریخی می‌پردازند؟
- (۱) کسب توانایی تحلیل و تفسیر رویدادها و تحولات گذشته
 (۲) لزوم تشخیص منابع دست اول از دست دوم
 (۳) فهم دقیق رویدادهای گذشته
 (۴) دسته‌بندی گونه‌های مختلف منابع تاریخی
- ۲۷- کدام اصطلاح در پژوهش‌های تاریخی، معنای متفاوتی از سه واژه دیگر دارد؟
- (۱) نقد روایت تاریخی
 (۲) استنباط تاریخی
 (۳) اعتبارسنجی
 (۴) بررسی اصالت خبر
- ۲۸- دو مرحله بررسی اصالت اخبار تاریخی، در کدام گزینه آمده است؟
- (۱) نقد روایت‌کننده - نقد و بررسی گزارش‌ها و منابع تاریخی
 (۲) روش‌های مورخان قدیم - روش‌های جدید
 (۳) مطابقت عقلی - مطابقت با شواهد و مدارک
 (۴) مشاهده مستقیم - درک و استنباط تاریخی
- ۲۹- پژوهشگران و نقادان تاریخ، کدام یک از موضوعات زیر را در نقد روایت‌کننده خبر به آن توجه می‌کنند؟
- (۱) دست اول بودن و شاهدبودن راوی خبر
 (۲) فاصله زمانی و مکانی نقل‌کننده خبر با اصل خبر
 (۳) تطبیق خبر با سایر منابع و شواهد
 (۴) دانش عمیق و تسلط مورخ بر حوزه‌های مختلف علمی
- ۳۰- در روش اعتبارسنجی تاریخی «نقد راوی»، کشف و فهم اندیشه و مقصود راوی از کدام طریق صورت می‌گیرد؟
- (۱) فهم گرایش‌های فکری و مذهبی - سیاسی راوی
 (۲) نقد جایگاه علمی روایت‌کننده خبر
 (۳) بررسی ویژگی‌های هویتی روایت‌کننده خبر
 (۴) بررسی علایق و انگیزه‌های راوی
- ۳۱- یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین معیارهای سنجش درستی یا نادرستی یک خبر یا گزارش تاریخی، بررسی مغایرت و یا عدم مغایرت آن با _____ است.
- (۱) انگیزه‌ها و اهداف نویسنده
 (۲) نظر سایر مورخان
 (۳) زمان تقویمی
 (۴) عقل
- ۳۲- مورخانمانند یعقوبی، مقدسی، ابن مسکویه، بیهقی و ابن اسفندیار کدام یک از روش‌های زیر را به عنوان «سنجش اعتبار خبر» مورد استفاده قرار می‌دادند؟
- (۱) مطابقت عقلی
 (۲) مطابقت مستندات آثار تاریخی
 (۳) سنجش اعتبار از طریق بناهای تاریخی و کتیبه‌ها
 (۴) اعتبارسنجی به کمک دستاوردهای سایر علوم انسانی

۳۳- بررسی و مقایسه اخبار تاریخی با هر کدام از منابع زیر، به ترتیب در کدام گونه از نقد تاریخی به مورخان یاری می‌رسانند؟
«زیست‌شناسی و شیمی - دیوان‌های اشعار - فتوت‌نامه‌ها - بوم‌شناسی»

- ۱) مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد - درک و استنباط تاریخی - سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده - مطابقت عقلی
- ۲) مطابقت اخبار با مستندات آثار تاریخی - سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده - مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد - مطابقت اخبار با مستندات آثار تاریخی
- ۳) مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد - درک و استنباط تاریخی - سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده - مطابقت عقلی
- ۴) اعتبارسنجی با تکیه بر دستاوردهای تجربی - مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد - مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد - اعتبارسنجی به کمک دستاوردهای سایر علوم انسانی

۳۴- کدام مورد، جزء «روش‌های تاریخ‌نگاری» محسوب نمی‌شود؟

- ۱) تاریخ‌نگاری ترکیبی
 - ۲) تاریخ‌نگاری موضوعی
 - ۳) تاریخ‌نگاری روایی
 - ۴) تاریخ‌نگاری تحلیلی
- ۳۵- تاریخ‌نگاری روایی به نوعی از تاریخ‌نگاری گفته می‌شود که _____ .

- ۱) مورخ تنها روایتی را که از طریق مطابقت با منابع دیگر تأیید شده باشد، ذکر می‌کند
- ۲) مورخ روایت‌های واحدی را درباره موضوعات مختلف و متعدد با ذکر اسناد ذکر می‌کند
- ۳) در آغاز برای ثبت و ضبط سخنان و سیره پیامبر و صحابه ایشان به کار گرفته شد
- ۴) به جای ذکر همه روایات درباره یک موضوع، با بررسی و مطالعه آن‌ها و ایجاد نوعی مشابهت و همانندی میان آن‌ها، یک گزارش واحد از آن‌ها تنظیم می‌کند

۳۶- کدام مورد، مهم‌ترین ویژگی تاریخ‌نگاری روایی را نشان می‌دهد؟

- ۱) مدارک و اسناد گوناگونی را در اختیار مورخان بعدی قرار می‌داد.
 - ۲) مورخان به نقد منابع و روایت‌های خود می‌پرداختند.
 - ۳) برای تألیف کتاب خود اخبار فراوانی را جمع‌آوری می‌کردند.
 - ۴) تاریخ‌نگاران هیچ‌گونه دخل و تصرفی در روایت‌ها نمی‌کردند.
- ۳۷- کدام توصیف، درباره «محمد بن جریر طبری» مورخ مشهور ایرانی، درست بیان شده است؟
- ۱) داده‌ها و اخبار خود را به روش سال‌شماری ارائه می‌کرد.
 - ۲) خبری را که بر سر آن اتفاق نظری وجود ندارد، نادرست نمی‌دانست.
 - ۳) در تاریخ‌نگاری خود دست به گزینش و انتخاب می‌زد.
 - ۴) مفسر مشهور و از برجسته‌ترین چهره‌های تاریخ‌نگاری تحلیلی بود.

۳۸- نویسندگانی که شیوه تاریخ‌نگاری روایی را برگزیدند، در نقد اعتبارسنجی اخبار و روایات، از کدام روش استفاده می‌کردند؟

- ۱) از روش مشاهده مستقیم استفاده می‌کردند.
- ۲) مانند طبری و یعقوبی از روش مطابقت عقلی استفاده می‌کردند.
- ۳) به دور از هرگونه نقد و انتقاد، هیچ نظری درباره درستی و نادرستی خبر ارائه نمی‌دادند.
- ۴) میزان دانش و عمق اطلاعات آنان سبب می‌شد بتوانند در میان اخبار متعدد، اخبار صحیح و ناصحیح را تشخیص دهند.

۳۹- در روش تاریخ‌نگاری _____ امکان دارد برخی از جنبه‌های حادثه از چشم مورخ دور بماند و یکی از امتیازات تاریخ‌نگاری _____ این است که مورخان بعدی با مجموعه‌ای از اخبار گوناگون، درباره یک موضوع روبه‌رو می‌شوند.

- ۱) ترکیبی - روایی
- ۲) تحلیلی - روایی
- ۳) روایی - تحلیلی
- ۴) روایی - ترکیبی

۴۰- کدام مورد، از ویژگی‌های تاریخ‌نگاری ترکیبی نیست؟

- ۱) این نوع تاریخ‌نویسی از اواخر قرن سوم هجری متداول شد.
 - ۲) در این روش، مورخ با ذکر همه روایات درباره یک موضوع، به بررسی و مطالعه آن‌ها می‌پردازد.
 - ۳) مورخ با مطالعه و مطابقت همه روایت‌ها گزارش واحدی از آن‌ها تنظیم می‌کند.
 - ۴) «بلادری» و «دینوری» به ترتیب از برجسته‌ترین چهره‌ها و آثار این سبک از تاریخ‌نویسی هستند.
- ۴۱- کتاب‌های «تاریخ بیهقی»، «تاریخ طبری»، «فتوح البلدان» و «تجارب‌الامم» به ترتیب در کدام سبک تاریخ‌نگاری به نگارش درآمده‌اند؟

- ۱) روایی - روایی - ترکیبی - تحلیلی
- ۲) تحلیلی - روایی - ترکیبی - تحلیلی
- ۳) روایی - سال‌شماری - تحلیلی - ترکیبی
- ۴) تحلیلی - روایی - موضوعی - ترکیبی

۴۲- کدام کتاب، از نمونه‌های تاریخ‌نگاری براساس موضوع‌محوری است؟

- ۱) مروج‌الذهب - معادن‌الجواهر
- ۲) تاریخ طبری
- ۳) اخبار‌الطوال
- ۴) تاریخ یعقوبی

درس سوم اسلام در مکه

مقدمه

در ۱۷ یا ۱۲ ربیع‌الاول عام الفیل^۱، نوزادی در خاندان بنی‌هاشم از قبیلهٔ قریش در مکه زاده شد که او را محمد (به معنی ستوده) نام نهادند. محمد، پیش از آن‌که به دنیا آید، پدرش عبدالله و در شش‌سالگی مادرش آمنه را از دست داد و نخست تحت سرپرستی جدش عبدالمطلب و سپس عمویش ابوطالب تربیت شد و رشد کرد. او در چهل‌سالگی به پیامبری مبعوث و پیام‌آور دین اسلام شد.

در این درس با استفاده از شواهد و مدارک برگرفته از قرآن و سایر منابع و پژوهش‌های تاریخی، اوضاع اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی شبه‌جزیرهٔ عربستان در آستانهٔ ظهور اسلام، آثار و نتایج تلاش‌های رسول خدا و پیروانش برای دعوت به اسلام و عکس‌العمل دشمنان آنان در طول دوران سیزده‌سالهٔ بعثت در مکه را بررسی و تحلیل خواهیم کرد.

شبه‌جزیرهٔ عربستان در آستانهٔ ظهور اسلام

شبه‌جزیرهٔ عربستان در آستانهٔ ظهور اسلام

وضعیت جغرافیایی: شبه‌جزیرهٔ پهن‌اور عربستان با آب‌وهوایی گرم و خشک در جنوب و جنوب غربی فلات ایران قرار دارد. این شبه‌جزیره مسکن دیرینهٔ اعراب است.

پیشینهٔ تمدنی: مطالعات مورخان و کاوش‌های باستان‌شناسان در سده‌های ۱۹ و ۲۰ م نشان داد که پیش از میلاد حضرت مسیح (ع)، فرهنگ و تمدن مهمی در سرزمین یمن واقع در جنوب شبه‌جزیرهٔ عربستان وجود داشته است و فرمانروایانی بر آن‌جا حکومت می‌کرده‌اند. پس از آن‌که این تمدن باستانی دچار انحطاط و زوال شد، عدهٔ زیادی از ساکنان آن سرزمین به دیگر نواحی آن شبه‌جزیره مهاجرت کردند.

۱- به معنای سال فیل است. علت نام‌گذاری آن این بوده که در آن سال ابرهه که بر یمن تسلط داشت، با سپاهی فیل‌سوار به قصد ویرانی کعبه به مکه حمله کرده، اما ناکام ماند. بسیاری از مورخان عام‌الفیل را برابر ۵۷۰ م دانسته‌اند.

در آستانه ظهور اسلام، ساکنان شبه جزیره عربستان را قبیله‌ها و طایفه‌های گوناگون عرب تشکیل می‌دادند و هر یک از آن‌ها بر پایه نسب‌نامه‌هایی که سینه به سینه منتقل شده بود، خود را به یکی از دو دسته زیر منسوب می‌کردند:

الف) قحطانیان یا قبایل عرب جنوبی (یمنی‌ها): به قحطان، نواده سام، پسر حضرت نوح منسوب هستند.

ب) عدناتیان یا قبایل عرب شمالی: به عدنان، نواده حضرت اسماعیل فرزند حضرت ابراهیم خلیل که به قولی جد بیستم پیغمبر اسلام است، منسوب هستند.

در جدول زیر برخی از ویژگی‌های نظام اجتماعی شبه جزیره عربستان و مردمان آن در آستانه ظهور اسلام را برشمردیم و در مقابل هر کدام توضیحات مختصری ارائه کردیم:

<p>حتی در معدود شهرهایی مانند مکه، طائف و یثرب نیز نظام قبیله‌ای هم‌چنان استوار و محکم بود.</p>	<p>رواج زندگی چادرنشینی و نظام قبیله‌ای در سرتاسر شبه جزیره</p>
<p>این صفات و خصلت‌ها در چارچوب ارزش‌ها و سنت‌های زندگی قبیله‌ای آن سرزمین معانی و مفهوم خاص خود را داشت. برای مثال، شجاع به کسی گفته می‌شد که در نزاع‌ها و جنگ‌های فردی و قبیله‌ای (که اغلب به قصد انتقام جویی و غارتگری صورت می‌گرفت)، با جرأت و جسارت تمام بجنگد و نهایت بی‌رحمی را از خود نشان دهد.</p>	<p>ساکنان شبه جزیره عربستان در دوران پیش از اسلام به داشتن برخی صفات و خصلت‌های اخلاقی مانند مهمان‌نوازی، شجاعت، سخاوت، مروت و استقامت در برابر مشکلات و سختی‌های زندگی معروف بودند.</p>
<p>در جامعه‌ای که ارزش به قوت بازو و نیروی جنگاوری بود، بسیاری از پدران و خانواده‌ها آرزو داشتند که فرزندان‌شان پسر باشند تا بتوانند از راه جنگ و راهزنی، غنیمت به چنگ آورد. علاوه بر آن با فرزند پسر، نام و عزت و شرافت قبیله حفظ می‌شد. به همین دلیل مردان قبیله فقط به پدران خود افتخار می‌کردند و نه مادران. قرآن به موقعیت حقارت‌آمیز زن در میان اعراب جاهلی اشاره فرموده و آنان را به سبب داشتن چنین عقیده و اخلاقی نکوهش کرده است.</p>	<p>مقام و منزلت پایین زن</p>

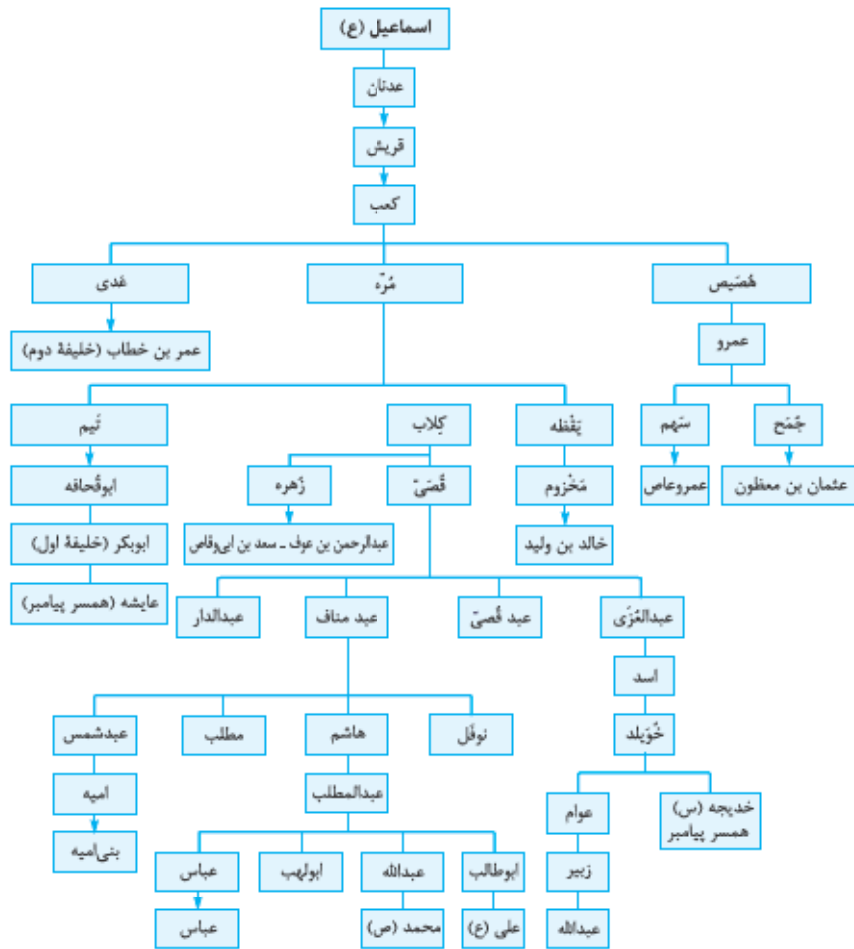
حال به بررسی قبیله و شاخص‌ترین سنن و ارزش‌های حاکم در نظام قبیله‌ای در نمودار زیر می‌پردازیم:

- **تعریف:** قبیله یک واحد اجتماعی و سیاسی مستقل به حساب می‌آید و شامل تمامی مردمی می‌شد که دارای نیای مشترک بودند و با یکدیگر پیوند خونی داشتند.
- از جمله شاخص‌ترین سنن و ارزش‌های حاکم بر نظام قبیله‌ای: افتخار به حسب و نسب، احترام به روابط خونی و خویشاوندی، اطاعت بی‌چون و چرا از رئیس یا شیخ قبیله و پشتیبانی بی‌قید و شرط از هم‌قبیله‌گان در هر شرایطی.
- وابستگی شدید اعراب به قبیله خود **موجب** به وجود آمدن **تعصب یا عصبیت قبیله‌ای** شده بود که نقش زیادی در بروز جنگ و خونریزی‌های پی‌درپی شبه جزیره عربستان داشت.

قبیله در شبه جزیره عربستان

نکته حسب به معنای فخر و شرف اجدادی است و منظور از افتخار به حسب، نقل سینه به سینه اقدامات شکوهمند و فخرآفرین قبیله است که با شاخ و برگ فراوان از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شد تا شکوه و بزرگی قبیله موردنظر را نشان دهد.

نسب‌نامه قبیله قریش

وضعیت حکومت در شبه جزیره: در دوران پیش از اسلام، قبیله‌های عرب پراکنده بودند و حکومت فراگیر و قدرتمندی در عربستان وجود نداشت. البته برخی از آن‌ها مانند قبیله قریش به سبب در اختیار داشتن کعبه و تجارت با سرزمین‌های دور و نزدیک، قدرت و نفوذ سیاسی قابل توجهی در میان قبایل دیگر داشت که نمی‌توان آن را به منزله حکومت پایدار برشمرد. **زیرا** این نفوذ و قدرت متکی به تشکیلات سیاسی، اداری و نظامی منظم و منسجمی نبود و ثبات لازم را نداشت.

اقتصاد و معیشت

وضعیت اقتصادی شبه جزیره عربستان به شدت متأثر از **موقعیت جغرافیایی و شرایط طبیعی و اقلیمی** آن بود. در آن روزگار مردمان شبه جزیره سه شغل اصلی داشتند که در جدول زیر آن‌ها را به همراه پارامی توضیحات می‌بینیم:

شغل	محل انجام و افراد شاغل	توضیحات
دامداری و پرورش بز و شتر	قبایل پراکنده در صحراهای گرم و خشک	بخش عمده شبه جزیره عربستان را صحراهای گرم و خشک تشکیل می‌دهند.
کشاورزی	مردم برخی از مناطق شبه جزیره عربستان	در این مناطق به دلیل وجود منابع آب، کشاورزی اندکی رونق داشت.
تجارت	مکه که بر سر راه یمن به شام قرار داشت مرکز اصلی بازرگانی به شمار می‌رفت. سران قریش از طریق تجارت با شام و سرزمین‌های دیگر سود بسیاری کسب می‌کردند.	در این دوره، تجارت وضع بهتری داشت و دادوستد با سرزمین‌های مجاور عربستان از اهمیت بسیاری برخوردار بود.

علم و فرهنگ

ساکنان شبه‌جزیره عربستان اگرچه در مجاورت تمدن‌های بزرگ ایران و روم قرار گرفته بودند و با این مراکز تمدنی روابط تجاری داشتند، اما از نظر فرهنگی و تمدنی با جوامع متمدن دنیای آن روز قابل مقایسه نبودند. اعراب در دوران پیش از اسلام به علم و دانش توجه چندانی نداشتند و در سراسر عربستان از مراکز علمی خیری نبود؛ حتی تعداد باسوادان مهم‌ترین شهر آن دیار یعنی مکه از تعداد انگشتان دست فراتر نمی‌رفت. آنان از نظر تمدنی نیز فاقد دستاوردهای قابل توجهی بودند و ویژگی‌های زندگی صحرائشینی به شهرنشینان نیز غلبه داشت.

نکته برجسته‌ترین دستاورد فرهنگی اعراب در دوران جاهلیت شعر و شاعری بود.

دین و اعتقادات

در آستانه ظهور اسلام، ادیان مختلفی در شبه‌جزیره عربستان رواج داشت که در جدول زیر به بررسی هر کدام از آن‌ها می‌پردازیم:

هم‌زمان با ظهور اسلام، بیشتر ساکنان شبه‌جزیره به ویژه اهالی شهر مکه بت‌پرست بودند.	بت‌پرستی
آنان بت‌های سنگی و چوبی متعددی را می‌پرستیدند و قربانی و نذرهای فراوانی را نثار آن‌ها می‌کردند.	
در آن زمان خانه کعبه مانند بیشتر عبادتگاه‌های این شبه‌جزیره، به محل نگهداری و نیایش بت‌های گوناگون تبدیل شده بود.	
از آیین حضرت ابراهیم، اعتقاد به الله به عنوان آفریننده جهان، به کلی از دل بت‌پرستان پاک نشده بود و مردم مکه به الله به عنوان خدای بزرگ اعتقاد داشتند.	
یکی از مشخصات این آیین، بی‌اعتقادی به جهان پس از مرگ بود که آیات متعددی در قرآن دلالت بر این موضوع دارد.	
بت‌پرستان سنت ابراهیمی حج را نیز به جا می‌آوردند، اما آن را با عقاید و مناسک شرک‌آلود آمیخته بودند.	پیروی از آیین حضرت ابراهیم (ع)
معدودی از اعراب به پیروی از حضرت ابراهیم، از پرستش بت‌ها کناره‌گیری می‌کردند و از گوشت قربانی آن‌ها نمی‌خوردند. به حنفا معروف شدند.	
در آستانه ظهور اسلام تعدادی از قبیله‌های عرب به این دین گرویده بودند.	یهودیت
برخی قبیله‌های یهودی، ساکن یثرب بودند.	
در آستانه ظهور اسلام تعدادی از قبیله‌های عرب به این دین گرویده بودند.	مسیحیت
قبیله‌های مسیحی در نجران مستقر بودند.	
برخی شواهد و مدارک، دلالت بر عقیده شماری از اعراب عربستان به این آیین‌ها دارد.	مانوی و زرتشتی

نقشه پراکندگی پیروان دین‌های مختلف در شبه‌جزیره عربستان

به طور کلی، وضعیت اجتماعی مردمانی که حضرت محمد (ص) در میان آن به مقام پیامبری رسید، دارای ویژگی شاخصی بود که قرآن از آن با صفت «جاهلی» یاد کرده است. در این جا جاهلی و جاهلیت مترادف با نادانی و فقدان علم و معرفت نیست، بلکه دلالت بر فرهنگ و اخلاق خشن، گستاخ و کینه‌جویی دارد که از خلق و خوی تند و سرکش اعضای آن اجتماع سرچشمه می‌گرفت و تعصب قبیله‌ای و پیروی کورکورانه از اجداد قبیله، جایگزین تعقل، منطق و بردباری شده بود.

بعثت حضرت محمد (ص) و دعوت اسلام

بعثت پیامبر (ص)

غار حرا

گفته شده که حضرت محمد (ص) پیش از بعثت، اوقاتی از سال به ویژه ماه رمضان را در غار حرا بر بلندی کوهی در نزدیکی مکه، به تنهایی می‌گذراند و به عبادت و راز و نیاز به درگاه خداوند می‌پرداخت. در آن زمان ایشان به داشتن صفات و خصلت‌هایی همچون امانت‌داری، راستگویی، درستکاری، خردمندی، خوش‌رویی و خوش‌خلقی در میان مردم مکه معروف بود.

در ۲۷ رجب و یا به قولی در رمضان سالی که آن حضرت به چهل‌سالگی رسیده بود، در غار حرا در حال عبادت و تفکر و تأمل بود که، فرشته وحی بر ایشان فرود آمد و با نزول نخستین آیات سوره علق پیام الهی را بدو رساند. نزول این آیات به منزله پیامبری و آغاز رسالت الهی حضرت محمد (ص) بود.

دعوت خاص و محدود

پیامبر در آغاز به صورت محدود و تا حدودی پنهانی، افراد را به پرستش خدای یگانه و ایمان به روز رستاخیز دعوت می‌کرد. طبیعی است که آن حضرت دعوتش را از خانواده خویش آغاز کرده باشد. به همین دلیل حضرت خدیجه، حضرت علی (ع) که در آن هنگام پیامبر سرپرستی او را بر عهده داشت و نیز زید بن حارثه، فرزندخوانده رسول خدا به عنوان نخستین ایمان‌آوردگان به نبوت آن حضرت و دین اسلام شناخته شده‌اند.

نکته ابوبکر بن ابی قحافه نخستین فرد بیرون از خانواده رسول خدا بود که اسلام آورد.

نوجه

اولین ایمان‌آورنده به پیامبر	حضرت خدیجه (س)
اولین مرد ایمان‌آورنده به پیامبر	حضرت علی (ع)
اولین زن ایمان‌آورنده به پیامبر	حضرت خدیجه (س)
اولین ایمان‌آورنده به پیامبر از بیرون خانه	ابوبکر بن ابی قحافه

به تدریج تعداد دیگری از مردم مکه که بیشتر از قشرهای جوان، فقیر و مستضعف بودند، دعوت پیامبر را پذیرفتند. آنان به اطراف مکه می‌رفتند و به دور از چشم مشرکان با رسول خدا نماز می‌گزاردند.

دعوت عمومی و عکس‌العین سران قریش

پیامبر اکرم سه سال پس از بعثت، به فرمان خداوند دعوت خود را آشکار و عمومی کرد. ایشان نخست، خویشاوندان و سپس عموم مردم را به قبول اسلام فراخواند. سران قریش دعوت ایشان را نپذیرفتند و اعلام کردند ما از آداب و سنت‌های پدران خویش پیروی می‌کنیم. سران مشرک ابتدا مخالفت و دشمنی خود را ابراز نمی‌کردند اما با گسترش دعوت و گرایش جوانان و مستضعفان به اسلام درصدد برآمدند با پیامبر و مسلمانان مقابله کنند.

در زیر دلایل مخالفت مشرکان با اسلام را بررسی می‌کنیم:

① در ظاهر چنین به نظر می‌رسد که احساسات دینی سران مشرک و اعتقاد راسخ آنان به بت‌ها علت اصلی مخالفتشان با اسلام بوده است؛ اما با بررسی دقیق‌تر شواهد و مدارک متوجه می‌شویم که علل و عوامل مهم‌تر دیگری برای دشمنی با پیامبر و مقابله با اسلام وجود داشته است.

مکه در سال‌های نخستین بعثت

۲) برخی آیات قرآن بیانگر آن هست که مشرکان مکه از آن بیم داشتند که در صورت پیروی از اسلام، موقعیت تجاری و سیاسی شهرشان متزلزل شود و بازرگانان قریش از سود هنگفتی که در تجارت با سرزمین‌های دور و نزدیک کسب می‌کردند، محروم بمانند. (آیات ۵۷ تا ۶۰ سوره قصص)

۳) علاوه بر آن رقابت‌های قبیله‌ای و حسادت طایفه‌ای را نیز نمی‌توان در دشمنی با رسول خدا در مکه نادیده گرفت. برخی از طایفه‌های قریش مخصوصاً بنی‌امیه از این‌که فردی از طایفه بنی‌هاشم به پیامبری رسیده، سخت حسادت می‌کردند.

راه مبارزه و مخالفت مشرکان با اسلام: دشمنی و درگیری مشرکان با اشخاصی مانند پیامبر و دیگر مسلمانانی که متعلق به طایفه و قبیله نیرومندی بودند، چندان راحت نبود. **زیرا** ممکن بود به برانگیخته شدن تعصبات طایفه‌ای و قبیله‌ای و بروز جنگ و خونریزی بینجامد. **از این رو** سران مشرک تصمیم گرفتند که هر طایفه، از مسلمان شدن اعضای خود جلوگیری کند و با افرادی از طایفه خود که اسلام آورده بودند، برخورد کند. در این راستا مشرکان، ابوطالب، بزرگ طایفه بنی‌هاشم را در تنگنا قرار دادند که برادرزاده خود را وادار نماید که از عقایدش دست بردارد و یا او را به آنان سپارد.

عکس‌العمل ابوطالب: ابوطالب نه تنها از حمایت پیامبر دست نکشید، بلکه طایفه بنی‌هاشم را به حمایت از آن حضرت فراخواند. همه بنی‌هاشم اعم از مسلمان و غیرمسلمان پذیرفتند و فقط ابولهب که یکی از اشراف ثروتمند مکه بود، از این کار سر باز زد و به دشمنی با رسول خدا برخاست.

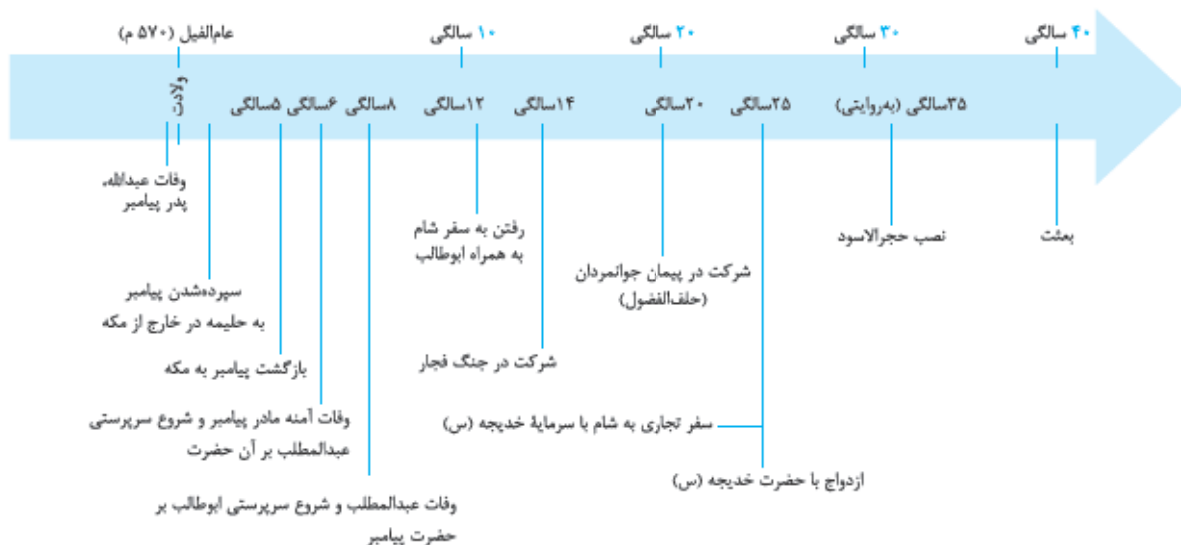
۱۱۱۱ نحریم و محاصره اجتماعی و اقتصادی بنی‌هاشم

پس از آن‌که سران قریش در جلب رضایت ابوطالب برای دست برداشتن از حمایت رسول خدا ناکام ماندند سرانجام تصمیم گرفتند **که** بنی‌هاشم را از نظر اقتصادی و اجتماعی تحریم کنند. هدف مشرکان این بود که ابوطالب و طایفه‌اش، پیامبر را تنها بگذارند. **از این رو** معاهده نوشتند که براساس آن هرگونه مرادۀ اجتماعی از قبیل ازدواج و ارتباط اقتصادی مانند خرید و فروش کالا با بنی‌هاشم ممنوع است. بنی‌هاشم برای کاهش آثار مخرب این معاهده به شعب^۱ ابی طالب در اطراف مکه پناه بردند. تحریم خاندان رسول خدا حدود سه سال طول کشید و در آن مدت آنان با مشکلات و سختی‌های فراوانی گرفتار بودند.

۱۱۱۲ در اندیشه پانگامی جدید برای اسلام

مدتی پس از پایان یافتن تحریم اقتصادی و اجتماعی مسلمانان در سال **دهم بعثت**، حضرت خدیجه و ابوطالب دو حامی بزرگ حضرت محمد به فاصله کوتاهی از دنیا رفتند و اندوه سنگینی بر دل پیامبر و یارانش نشست. با رحلت ابوطالب **←** جسارت و آزار سران قریش نسبت به رسول خدا بیشتر شد. آن حضرت خود اشاره کرده است که «قریشیان مرا آزار نتوانستند کرد تا ابوطالب بمرد» (تاریخ طبری). با تشدید آزار مشرکان، دعوت اسلامی در مکه با موانع اساسی روبه‌رو گردید. **در نتیجه** تشدید آزار مشرکان عامل اصلی هجرت بود؛ زیرا دعوت را با موانع اساسی روبه‌رو گردانیده بود.

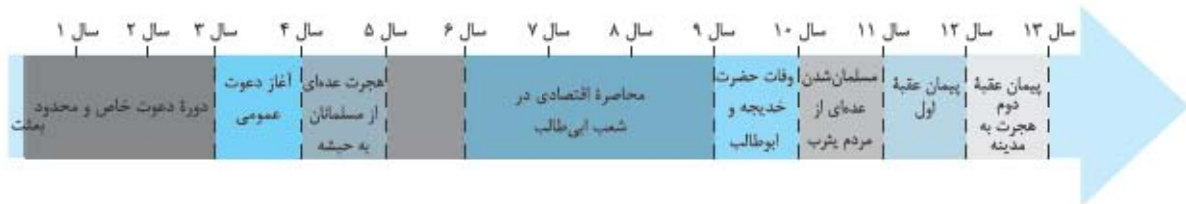
هجرت به طائف: در چنین شرایطی بود که اندیشه هجرت از مکه به ذهن پیامبر و مسلمانان راه یافت. **از این رو** رسول خدا در جست‌وجوی یافتن مردمانی که آمادگی بیشتری برای پذیرش اسلام داشته باشند، راهی طائف شد. اهالی طائف نه تنها از پیامبر استقبال نکردند، بلکه با بی‌احترامی و اهانت آن حضرت را از شهرشان راندند و ایشان ناگزیر شد با حمایت‌خواهی^۲ از معطم بن عدی، یکی از اشراف مکه به آن شهر بازگردد. پس از آن رسول خدا به تبلیغ اسلام میان افراد و قبایلی توجه نشان داد که برای مراسم حج و یا انجام کار دیگری به مکه سفر می‌کردند. **طائف:** شهری ثروتمند در نزدیکی مکه بود و بزرگان و اشراف آن‌جا، روابط اقتصادی گسترده‌ای با سران قریش داشتند.

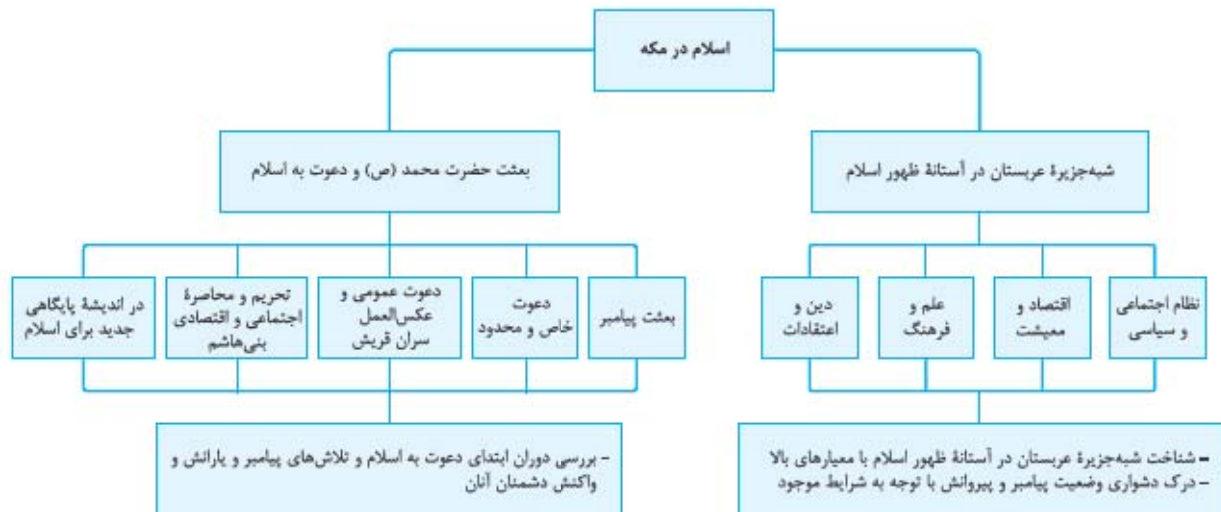
۱- به درۀ باریک میان دو کوه، شعب می‌گویند.

۲- حمایت‌خواهی یا جوار یکی از رسم‌های عرب در عصر جاهلی بود که براساس آن فرد یا قبیله ضعیف در پناه و حمایت فرد یا قبیله قوی قرار می‌گرفت.

خلاصه درختی

پرسش‌های چهارگزینه‌ای

۴۳- پیامبر اسلام به ترتیب در کدام «قبیله» و «خاندان» زاده شد و در شش سالگی کدام یک از سرپرستان خود را از دست داد؟

- (۱) عدنانی - قریش - عبدالله
(۲) قحطانی - بنی‌هاشم - آمنه
(۳) بنی‌هاشم - قریش - عبدالله
(۴) قریش - بنی‌هاشم - آمنه

۴۴- چند مورد از عبارات زیر درباره زندگی پیامبر (ص) درست است؟

الف) معنای نام پیامبر اسلام، «ستوده» است.

ب) حضرت محمد در چهل سالگی در مدینه به پیامبری برگزیده شد.

پ) سرپرستی حضرت محمد در کودکی، به ترتیب به عهده پدر، مادر، پدربزرگ و عموی ایشان بود.

ت) ایشان در ۱۷ یا ۱۲ رجب عام الفیل، در مکه متولد شد.

- (۱) سه مورد (۲) یک مورد (۳) چهار مورد (۴) دو مورد

۴۵- کدام مورد از ویژگی‌های تمدنی اعراب در شبه‌جزیره عربستان پیش از میلاد مسیح است؟

(۱) فرهنگ و تمدن مهمی در سرزمین یمن وجود داشت که به دلیل پراکندگی قبایل عرب، حکومت فراگیر و قدرتمندی نداشت.

(۲) با زوال تمدن باستانی اعراب در جنوب شبه‌جزیره عربستان، بیشتر ساکنان آن به خارج از این شبه‌جزیره مهاجرت کردند.

(۳) مطالعات مورخان و کاوش‌های باستان‌شناسان در دو قرن اخیر، وجود تمدن باستانی مهمی را در جنوب شبه‌جزیره عربستان نشان داد.

(۴) پیش از میلاد مسیح، فرهنگ و تمدن مهمی در یمن وجود داشت که به دلیل جنگ‌های قبیله‌ای دچار انحطاط شد.

۴۶- در آستانه ظهور اسلام، قبایل عربی که پس از زوال تمدن باستانی یمن به نقاط دیگر شبه جزیره مهاجرت کرده بودند، چه نامیده می شدند و اساس این نام گذاری چه بود؟

- (۱) قحطانی - نسب نامه های شفاهی
(۲) قحطانی - روابط خونی و خویشاوندی
(۳) عدناتی - کتب انساب
(۴) عدناتی - عصیت قبیله ای

۴۷- کدام گزینه بیانگر روابط علت و معلولی (علت ← معلول) در نظام قبیله ای اعراب جاهلی است؟

- (۱) تعصب یا عصیت قبیله ای ← وابستگی شدید اعراب به قبیله خود ← بروز جنگ و خونریزی های پی در پی
(۲) بروز جنگ و خونریزی های پی در پی ← وابستگی شدید اعراب به قبیله خود ← افتخار به حسب و نسب
(۳) افتخار به حسب و نسب ← بروز جنگ و خونریزی های پی در پی ← تعصب یا عصیت قبیله ای
(۴) وابستگی شدید اعراب به قبیله خود ← تعصب یا عصیت قبیله ای ← بروز جنگ و خونریزی های پی در پی

۴۸- جنگ ها و نزاع های اعراب پیش از ظهور اسلام

- (۱) همگی جنگ های قبیله ای بود
(۲) به قصد کسب مجد و شرف قبیله ای انجام می شد
(۳) موجب ارزش بیشتر فرزند پسر میان اعراب شد
(۴) عامل ایجاد تعصب قبیله ای میان اعراب بود

۴۹- به کدام دلایل هنگام ظهور اسلام، قبیله قریش قدرت و نفوذ سیاسی قابل توجهی بر قبایل دیگر عربستان داشت؟

- الف) در اختیار داشتن اداره کعبه
ب) تعصب قبیله ای زیاد و پیروزی در جنگ ها
ت) در اختیار داشتن بخش عمده تجارت داخلی و خارجی
ث) تشکیلات سیاسی، اداری و نظامی منظم و منسجم
- (۱) الف، ب و ت
(۲) الف، ب و ت
(۳) الف و ت
(۴) ب و پ

۵۰- در بخش عمده شبه جزیره عربستان پیش از اسلام، کدام نوع معیشت غلبه داشت؟

- (۱) دامداری
(۲) صنعت
(۳) کشاورزی
(۴) تجارت

۵۱- مجاورت شبه جزیره عربستان با تمدن های بزرگ ایران و روم، بر کدام یک از شاخصه های اجتماعی آن تأثیر گذار بود؟

- (۱) حکومت و سیاست
(۲) دین و اعتقادات
(۳) تجارت و مبادلات
(۴) فرهنگ و تمدن

۵۲- برجسته ترین دستاورد فرهنگی اعراب در دوران جاهلیت بود.

- (۱) اعتقاد به «الله»
(۲) شعر و شاعری
(۳) به جا آوردن حج
(۴) نسب شناسی

۵۳- هم زمان با ظهور اسلام، اهالی بت پرست مکه به کدام یک از عقاید یا مناسک زیر معتقد نبودند؟

- (۱) اجرای سنت حج
(۲) الله به عنوان خدای برتر
(۳) جهان پس از مرگ
(۴) قربانی کردن برای بت ها

۵۴- در جدول زیر که مربوط به عقاید اعراب عربستان هم زمان با ظهور اسلام است، پاسخ موارد «پ» و «ت» و «الف» و «ب» به ترتیب کدام است؟

الف	برخی قبایل یهودی، در این شهر سکونت داشتند.
ب	برخی از اعراب به پیروی از این حضرت، از پرستش بت ها کناره گیری می کردند.
پ	معدود قبیله های مسیحی شبه جزیره عربستان در این منطقه مستقر بودند.
ت	برخی شواهد و مدارک، دلالت بر عقیده شماری از اعراب عربستان به این آیین دارد.

- (۱) یثرب - موسی (ع) - مکه - حنفاء
(۲) یثرب - حنفاء - مکه - ابراهیم (ع)

- (۳) نجران - مانوی - یثرب - موسی (ع)
(۴) نجران - مانوی - یثرب - ابراهیم (ع)

۵۵- قرآن کریم، از زمانه و اجتماعی که حضرت محمد (ص) در میان آن به مقام پیامبری رسید، با کدام صفت یاد کرده است؟

- (۱) جهالت
(۲) جاهلی
(۳) نادانی
(۴) تعصب

۵۶- گروهی از اعراب که مقارن با ظهور اسلام در سرزمین عربستان به حنفاء معروف شدند، چه کسانی بودند؟

- (۱) معدودی از اعراب که از پرستش بت ها کناره گیری می کردند و از گوشت قربانی آن ها نمی خوردند.
(۲) گروهی که در سال های ابتدای دعوت، به صورت پنهانی به پیامبر ایمان آوردند.
(۳) کسانی که سنت ابراهیمی حج را به جا می آوردند، اما آن را با عقاید و مناسک شرک آلود آمیخته بودند.
(۴) گروهی که از اجتماع کناره می گرفتند و به عبادت و راز و نیاز به درگاه خداوند می پرداختند.

۵۷- کدام مورد درباره زندگی حضرت محمد (ص) پیش از بعثت، درست است؟

- ۱) ایشان پیش از بعثت، اوقاتی از سال به ویژه ماه رمضان را با یاران خود در غار حرا به عبادت می‌پرداختند.
 - ۲) حضرت محمد (ص) پیش از بعثت نیز از هر فرصتی برای مبارزه با شرک و تعصبات جاهلی استفاده می‌کرد.
 - ۳) در آن زمان ایشان در میان اعراب مکه به صفاتی همچون شجاعت، وفاداری و درستکاری معروف بود.
 - ۴) ایشان در میان مردم مکه به داشتن صفات و خصلت‌هایی همچون راستگویی، خردمندی و خوش خلقی معروف بود.
- ۵۸- پیامبر در آغاز به صورت محدود و تا حدودی _____، افراد را به پرستش خدای یگانه و _____ دعوت کرد.
- ۱) آشکار - ترک بت‌پرستی ۲) پنهان - ایمان به روز رستاخیز ۳) پنهان - ترک بت‌پرستی ۴) آشکار - ایمان به روز رستاخیز

۵۹- کدام مورد، از ویژگی‌های دعوت پیامبر در سه سال آغازین بعثت ایشان بود؟

- ۱) در این مدت گروهی از قشرهای جوان، فقیر و مستضعف دعوت پیامبر را پذیرفتند.
 - ۲) دعوت پیامبر در این سه سال، محدود به خانواده و خویشاوندان نزدیک بود.
 - ۳) در این مدت پیامبر و پیروانش، در خانه کعبه نماز می‌گزارند.
 - ۴) حضرت خدیجه (س)، حضرت علی (ع) و ابوطالب، اولین ایمان‌آوردگان به اسلام بودند.
- ۶۰- نخستین کسی که بیرون از خانواده رسول خدا اسلام آورد، که بود؟
- ۱) ابوذر ۲) زید بن حارثه ۳) ابوبکر بن قحافه ۴) عمار
- ۶۱- سران مشرک چه زمانی به مقابله با پیامبر و مسلمانان برآمدند؟
- ۱) پس از جذب گروهی از جوانان و مستضعفان به دین اسلام
 - ۲) پس از دعوت عمومی پیامبر و با ملاحظه تأکید اسلام بر برابری همه انسان‌ها
 - ۳) پس از رحلت ابوطالب که مهمترین حامی پیامبر در برابر تهدید مشرکان بود.
 - ۴) هنگامی آن حضرت شروع به نکوهش پرستش بت‌ها کرد و پدران و اجداد مشرکان را گمراه خواند.
- ۶۲- کدام مورد، از دلایلی نبود که در سال‌های آغازین دعوت عمومی، مشرکان را از درگیری با پیامبر و برخی دیگر از مسلمانان بازمی‌داشت؟

- ۱) پیامبر متعلق به طایفه و قبیله نیرومندی بود.
 - ۲) ممکن بود به برانگیخته شدن تعصبات طایفه‌ای و قبیله‌ای بینجامد.
 - ۳) ممکن بود از تجارت پرسود خود با شمال و جنوب عربستان محروم شوند.
 - ۴) احتمال بروز جنگ و خونریزی وجود داشت.
- ۶۳- از آنجایی که درگیر شدن با پیامبر به دلیل تعصبات طایفه‌ای چندان راحت نبود، سران مشرک مکه برای مقابله با گسترش دعوت پیامبر(ص) چه تصمیمی گرفتند؟

- ۱) هر طایفه، از مسلمان شدن اعضای خود جلوگیری نماید.
- ۲) با افرادی از دیگر طایفه‌ها که اسلام آورده بودند، برخورد کنند.
- ۳) با طایفه بنی‌هاشم وارد جنگ شوند.
- ۴) پیامبر (ص) را به سحر و جادوگری متهم نمایند.

۶۴- ابوطالب در زمان اعلام دعوت عمومی پیامبر، در قبیله قریش دارای چه مقامی بود و مشرکان از وی چه درخواستی کردند؟

- ۱) رئیس قبیله قریش - پیامبر (ص) را وادار به دست برداشتن از عقایدش کند.
- ۲) رئیس قبیله قریش - دست از حمایت برادرزاده خود بردارد.
- ۳) رئیس طایفه بنی‌هاشم - از مسلمان شدن اعضای طایفه خود جلوگیری نماید.
- ۴) رئیس طایفه بنی‌هاشم - برادرزاده خود را به آنان بسپارد.

۶۵- ابوطالب در برابر فشارها و تنگناهای مشرکان برای دست‌برداشتن از حمایت حضرت محمد (ص)، به کدام روش روی آورد؟

- ۱) از پیامبر (ص) درخواست کرد که دعوت خود را پنهانی ادامه دهد.
- ۲) طایفه بنی‌هاشم را به حمایت از آن حضرت فراخواند.
- ۳) زمینه مهاجرت گروهی از مسلمانان را به حبشه فراهم ساخت.
- ۴) به همراه خاندان خود به محلی در بیرون از مکه پناه برد.

۶۶- از میان طایفه بنی‌هاشم، چه افرادی و به کدام دلیل، حاضر به حمایت از پیامبر نشدند؟

- ۱) کسانی که به اسلام ایمان نیاورده بودند - به دلیل اعتقاد راسخی که به بت‌ها داشتند.
- ۲) کسانی که به اسلام ایمان نیاورده بودند - زیرا منافع تجاری‌شان به خطر افتاده بود.
- ۳) تنها ابولهب به دشمنی با پیامبر برخاست - به دلیل اعتقاد راسخی که به بت‌ها داشت.
- ۴) تنها ابولهب به دشمنی با پیامبر برخاست - زیرا منافع تجاری‌اش به خطر افتاده بود.

۶۷- پس از حمایت طایفه بنی‌هاشم و ناامیدی مشرکان از آسیب‌زدن به پیامبر، آنان سرانجام برای مقابله با اسلام به کدام اقدام دست زدند؟

- ۱) به استهزای پیامبر پرداختند و تهمت سحر و جادوگری به ایشان وارد کردند.
- ۲) شکنجه و آزار نومسلمان را شدت بخشیدند.
- ۳) خاندان رسول خدا را تحریم اقتصادی و اجتماعی کردند.
- ۴) تصمیم به قتل پیامبر خدا گرفتند.

۶۸- کدام نمودار، روند واکنش مشرکان مکه به دعوت پیامبر و گسترش اسلام را به درستی نشان می‌دهد؟

- ۱) جلوگیری هر طایفه از مسلمان شدن اعضای خود ← در تنگنا قراردادن ابوطالب برای قطع حمایت از پیامبر ← تحریم اقتصادی و اجتماعی ← فوت ابوطالب و تشدید آزار مشرکان
- ۲) تحریم اقتصادی و اجتماعی ← جلوگیری هر طایفه از مسلمان شدن اعضای خود ← در تنگنا قراردادن ابوطالب برای قطع حمایت از پیامبر ← فوت ابوطالب و تشدید آزار مشرکان
- ۳) در تنگنا قراردادن ابوطالب برای قطع حمایت از پیامبر ← فوت ابوطالب و تشدید آزار مشرکان ← جلوگیری هر طایفه از مسلمان شدن اعضای خود ← تحریم اقتصادی و اجتماعی
- ۴) در تنگنا قراردادن ابوطالب برای قطع حمایت از پیامبر ← جلوگیری هر طایفه از مسلمان شدن اعضای خود ← فوت ابوطالب و تشدید آزار مشرکان ← تحریم اقتصادی و اجتماعی

۶۹- تحریم اقتصادی و اجتماعی قریش علیه طایفه بنی‌هاشم، مدت و تا سال دهم بعثت ادامه یافت و در آن مدت

- ۱) دو سال - حضرت خدیجه (س) و ابوطالب دو حامی بزرگ پیامبر، از دنیا رفتند.
- ۲) سه سال - حضرت خدیجه (س) و ابوطالب دو حامی بزرگ پیامبر، از دنیا رفتند.
- ۳) سه سال - آنان گرفتار مشکلات و سختی‌های فراوانی بودند.
- ۴) دو سال - آنان گرفتار مشکلات و سختی‌های فراوانی بودند.

۷۰- کدامیک از روایات تاریخی زیر، از منابع دست اول تاریخ زندگانی پیامبر استخراج نشده است؟

- ۱) اشاره پیامبر به افزایش آزار سران قریش پس از فوت ابوطالب (۲) بی‌اعتقادی بت‌پرستان مکه به جهان پس از مرگ
- ۳) هراس مشرکان از تزلزل موقعیت مکه در صورت پیروی از اسلام (۴) موقعیت حقارت‌آمیز زن در میان اعراب جاهلی

۷۱- افزایش جسارت و آزار سران قریش نسبت به رسول خدا پس از فوت ابوطالب، بر تبلیغ اسلام در مکه چه تأثیری گذاشت؟

- ۱) پیامبر (ص) برای ادامه دعوت کفار قریش به اسلام، مصمم‌تر شد.
- ۲) دعوت اسلامی در مکه با موانع اساسی روبه‌رو گردید و به بن‌بست رسید.
- ۳) به دلیل حمایت طایفه بنی‌هاشم از پیامبر و پایداری آنان، تأثیر چندانی نداشت.
- ۴) زمینه را برای گسترش دعوت پیامبر به شهرهای دیگر سرزمین عربستان فراهم ساخت.

۷۲- با کدام هدف، پیامبر گرامی اسلام پس از تشدید آزارهای مشرکان، به تنهایی راهی شهر طائف شد؟

- ۱) برقراری ارتباط با مردم طائف جهت شکستن تحریم اقتصادی و اجتماعی مشرکان
- ۲) جست‌وجوی مردمانی که آمادگی بیشتری برای پذیرش اسلام داشته باشد.
- ۳) یاری خواستن از اشراف ثروتمند طائف برای مقابله با اقدامات اشراف مکه علیه مسلمانان
- ۴) به دعوت گروهی از مردم طائف و با هدف یافتن پایگاه جدیدی برای اسلام

۷۳- عکس‌العمل مردم طائف به سفر پیامبر(ص) به آن شهر و دعوت آنان به پذیرش اسلام، چه بود؟

- ۱) ابتدا از پیامبر استقبال کردند اما در نهایت، ایشان را از شهر خود راندند.
- ۲) با مسلمانان روابط اقتصادی گسترده برقرار کردند.
- ۳) با بی‌احترامی و اهانت، آن حضرت را از شهرشان راندند.
- ۴) برای بستن پیمان با مسلمانان و پذیرش اسلام، با پیامبر وارد گفت‌وگو شدند.

۷۴- کدام واقعه در دوره دعوت پیامبر در مکه، به «مطعم بن عدی» از اشراف مکه نسبت داده شده است؟

- ۱) اولین فردی از اشراف قریش بود که دعوت پیامبر را پذیرفت.
- ۲) از کسانی بود که به اسلام ایمان آورد و در سفر طائف پیامبر را همراهی کرد.
- ۳) از سران ثروتمند قریش بود که نقش مهمی در آزار و اذیت مسلمانان در مکه داشت.
- ۴) پیامبر پس از مسافرت به طائف و بی‌احترامی مردم آن شهر، با حمایت‌خواهی از وی به مکه بازگشت.

۲۳- گزینه ۴ کتاب‌های سیاست‌نامه‌های حاوی موضوعاتی

دربارۀ شیوۀ کشورداری و مناسبات حکومت مردم‌اند.

۲۴- گزینه ۱ انواعی از تألیفات تحت عنوان «طبقات»،

«انساب» و فرهنگ‌نامه‌های زندگی‌نامه‌ای وجود دارند که حاوی اطلاعات مفید تاریخی‌اند، مانند «الطبقات الکبری» از ابن سعد کاتب واقدی، «انساب الاشراف» اثر بلاذری، «تاریخ بغداد» از خطیب بغدادی.

۲۵- گزینه ۴ متون تقویمی و گاه‌شماری، متون فلسفی و

کلامی و فقهی و سایر تألیفات علمی نیز می‌توانند به منظور تبیین اوضاع علمی دوره‌های تاریخی مورد توجه و مطالعه مورخان قرار گیرند.

۲۶- گزینه ۳ مهم‌ترین رسالت مورخان، تلاش برای فهم دقیق

رویدادهای گذشته است.

بنابراین ← هدف از سنجش اعتبار شواهد و مدارک تاریخی، دستیابی به حقیقت و چگونگی رویدادهای گذشته است.

۲۷- گزینه ۲ نقد یک خبر تاریخی در حقیقت همان

اعتبارسنجی و بررسی اصالت خبر محسوب می‌شود.

۲۸- گزینه ۱ نقد یک خبر تاریخی که در حقیقت همان

اعتبارسنجی و بررسی اصالت خبر محسوب می‌شود در دو مرحله صورت می‌گیرد: الف) سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده ب) سنجش اعتبار و نقد و بررسی گزارش‌ها و منابع تاریخی

۲۹- گزینه ۲ یکی از مسائلی که مورخان در نقد روایت‌کننده

خبر مورد توجه قرار می‌دهند، فاصله زمانی و مکانی نقل‌کننده خبر با اصل خبر است.

۳۰- گزینه ۴ در این روش، پژوهشگران و نقادان تاریخ

موضوعاتی نظیر ویژگی‌های هویتی روایت‌کننده خبر، محل تولد و زندگی، گرایشات فکری و مذهبی سیاسی و جایگاه علمی او را بررسی می‌کنند. همچنین پژوهشگران سعی می‌کنند که علایق و انگیزه‌های راوی را در بیان یک خبر مورد بررسی قرار دهند و اندیشه و مقصود او را فهم و کشف نمایند.

پس بررسی علایق و انگیزه‌های راوی ← فهم و کشف اندیشه و مقصود او

۳۱- گزینه ۴ یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین معیارهای سنجش،

درستی یا نادرستی یک خبر یا گزارش تاریخی، بررسی مغایرت و یا عدم مغایرت آن با عقل است.

۳۲- گزینه ۱ یعقوبی، مقدسی، ابن مسکویه، بیهقی و ابن

اسفندیار، مغایرت یک روایت و منبع تاریخی را با عقل، دلیل بر بطلان و نادرستی آن می‌دانند.

۳۳- گزینه ۴ زیست‌شناسی، شیمی، فیزیک و پزشکی نقش

بسیاری در تعیین اصالت اسناد و اخبار تاریخی دارند. دیوان‌های اشعار و فتوت‌نامه‌ها جزء دسته «مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد» هستند که منابع مکتوب معمولاً در این دسته قرار می‌گیرند. پژوهش‌ها و داده‌های سایر علوم نظیر بوم‌شناسی و ... دستاوردهای ارزشمندی را پیش روی مورخان قرار می‌دهد.

۳۴- گزینه ۲ انواع روش‌های تاریخ‌نگاری: (۱) تاریخ‌نگاری

روایی (۲) تاریخ‌نگاری ترکیبی (۳) تاریخ‌نگاری تحلیلی.

۳۵- گزینه ۳ تقسیم‌بندی تاریخ‌نگاری به سال‌شماری و موضوعی، تقسیم‌بندی

روش و سبک تاریخ‌نگاری نیست! بلکه شیوۀ ارائه داده‌ها است.

۳۵- گزینه ۳ این نوع تاریخ‌نگاری در آغاز برای ثبت و ضبط

سخنان و سیرۀ پیامبر و صحابه ایشان به کار گرفته شد، ولی بعدها برای ثبت وقایع دوران‌های بعدی نیز از این روش استفاده شد.

نوجه تاریخ‌نگاری روایی به نوعی تاریخ‌نگاری گفته می‌شود که شخص

مورخ روایت‌های مختلف و متعددی را درباره یک موضوع واحد با ذکر اسناد ذکر می‌کند. (دلیل غلطبودن گزینه ۲)

۳۶- گزینه ۴ مهم‌ترین ویژگی این نوع تاریخ‌نگاری این بود که

تاریخ‌نگاران هیچ‌گونه دخل و تصرفی در روایت‌ها نمی‌کردند و عیناً آن‌ها را ذکر می‌کردند.

۳۷- گزینه ۱ در روش سال‌شماری حوادث براساس ترتیب

زمانی مرتب می‌شوند؛ مثلاً طبری در ذیل حوادث سال ۶۱ ق وقایع محرم و عاشورا را گزارش می‌کند. ← از این جمله می‌فهمیم که طبری داده‌های خود را به روش سال‌شماری ارائه می‌کرد.

بررسی سایر گزینه‌ها: گزینه‌های (۲) و (۴) به ترتیب به دلیل واژه «نادرست»

و عبارت «تاریخ‌نگاری تحلیلی» اشتباه‌اند. گزینه (۳) نیز اشتباه است، چون سبک تاریخ‌نگاری طبری «روایی» بود در حالی که گزینش و انتخاب مربوط به تاریخ‌نگاری ترکیبی و تحلیلی است.

۳۸- گزینه ۳ شاید یکی از معایب این سبک از تاریخ‌نگاری این

بود که نویسندگان به دور از هرگونه نقد و انتقاد، هیچ نظری درباره درستی و نادرستی خبر ارائه نمی‌دادند.

۳۹- گزینه ۱ در تاریخ‌نگاری ترکیبی مورخ ناچار به گزینش و

انتخاب است و امکان دارد برخی از جنبه‌های حادثه از چشم او دور بماند. در تاریخ‌نگاری روایی نویسندگان به دور از هرگونه نقد و انتقاد، هیچ نظری درباره درستی و نادرستی خبر ارائه نمی‌دادند. برخی این کار را امتیازی

بزرگ می‌دانند، زیرا مورخان بعدی با مجموعه‌ای از اخبار گوناگون، درباره یک موضوع روبه‌رو می‌شوند و با به دست آوردن مدارک و اسناد کافی درباره اصل خبر قضاوت می‌کنند.

۴۰- گزینه ۲ در تاریخ‌نگاری ترکیبی مورخ به جای ذکر همه

روایات درباره یک موضوع، با بررسی و مطالعه آن‌ها و ایجاد نوعی مشابهت و همانندی میان آن‌ها یک گزارش واحد از آن‌ها تنظیم می‌کند.

۴۱- گزینه ۲ تاریخ طبری نمونه برجسته تاریخ‌نگاری روایی،

آثار بلاذری از جمله فتوح البلدان از نمونه‌های تاریخ‌نگاری ترکیبی و تاریخ بیهقی و تجارب‌الامم (نوشته ابوعلی مسکویه) از نمونه‌های برجسته سبک تاریخ‌نویسی تحلیلی هستند.

۴۲- گزینه ۱ یکی از نمونه‌های تاریخ‌نگاری براساس

موضوع‌محوری، کتاب «مروج الذهب و معادن الجواهر» نوشته علی بن حسین مسعودی است.

۴۳- گزینه ۴» محمد (ص) در خاندان محترم بنی‌هاشم از قبیلهٔ قریش در مکه زاده شد. این مولود ستوده، پیش از آن‌که به دنیا آید، پدرش عبدالله و در شش سالگی مادرش آمنه را از دست داد.

۴۴- گزینه ۲» فقط مورد الف) درست است. محمد به معنای ستوده می‌باشد. بررسی دیگر گزینه‌ها:

ب) واژهٔ «مدینه» به جای مکه به کار رفته است. **پ)** «پدر» پیامبر هرگز در کودکی سرپرست ایشان نبوده؛ زیرا پیش از تولد ایشان از دنیا رفت. **ت)** پیامبر در ماه ربیع‌الاول متولد شده‌اند نه در ماه رجب.

۴۵- گزینه ۳» مطالعات مورخان و کاوش‌های باستان‌شناسان در سده‌های ۱۹ و ۲۰ م. نشان داد که پیش از میلاد حضرت مسیح (ع)، فرهنگ و تمدن مهمی در سرزمین یمن، واقع در جنوب شبه‌جزیرهٔ عربستان وجود داشته است.

۴۶- گزینه ۱» در آستانهٔ ظهور اسلام، ساکنان شبه‌جزیرهٔ عربستان را قبیله‌ها و طایفه‌های گوناگون عرب تشکیل می‌دادند و هر یک از آن‌ها بر پایهٔ نسب‌نامه‌هایی که سینه به سینه منتقل شده بود، خود را به یکی از دو دستهٔ قحطانی (جنوبی / یمنی) و عدنانی (شمالی) منسوب می‌کردند. **۴۷- گزینه ۴»** وابستگی شدید اعراب به قبیلهٔ خود، موجب به وجود آمدن تعصب یا عصبیت قبیله‌ای شده بود. تعصب قبیله‌ای، نقش زیادی در بروز جنگ و خون‌ریزی‌های پی‌درپی در شبه‌جزیرهٔ عربستان داشت.

۴۸- گزینه ۳» در جامعه‌ای که ارزش به قوت بازو و نیروی جنگاوری بود، بسیاری از پدران و خانواده‌ها آرزو داشتند که فرزندشان پسر باشد تا بتواند بر پشت اسبان بجنگد و از راه جنگ و راهزنی، غنیمت به چنگ آورد. بررسی دیگر گزینه‌ها:

گزینه ۱): نزاع‌ها و جنگ‌های عرب پیش از اسلام فردی و قبیله‌ای بود. گزینه ۲): اغلب به قصد انتقام‌جویی و غارت‌گری صورت می‌گرفت. گزینه ۴): تعصب قبیله‌ای عامل این نزاع‌ها بود، نه بالعکس!

۴۹- گزینه ۳» قبیلهٔ قریش به سبب در اختیار داشتن ادارهٔ کعبه و تجارت با سرزمین‌های دور و نزدیک، قدرت و نفوذ سیاسی قابل توجهی بر قبایل دیگر داشتند که نمی‌توان آن را به منزلهٔ حکومت پایدار برشمرد؛ زیرا این نفوذ و قدرت متکی به تشکیلات سیاسی، اداری و نظامی منظم و منسجمی نبود و ثبات لازم را نداشت.

۵۰- گزینه ۱» بخش عمدهٔ این شبه‌جزیره را صحرای گرم و خشک تشکیل می‌دهند و قبایلی که در این بخش پراکنده بودند، اغلب از طریق دامداری و پرورش معدودی بز و شتر زندگی خود را تأمین می‌کردند.

۵۱- گزینه ۳» ساکنان شبه‌جزیرهٔ عربستان اگرچه در مجاورت تمدن‌های بزرگ ایران و روم قرار گرفته بودند و با این مراکز تمدنی روابط تجاری داشتند، اما از نظر فرهنگی و تمدنی با جوامع متمدن دنیای آن روز

قابل مقایسه نبودند.

• حکومت و سیاست شبه‌جزیرهٔ عربستان قبیله‌ای باقی مانده بود و دین آنان نیز اکثراً بت‌پرستی بود.

۵۲- گزینه ۲» برجسته‌ترین دستاورد فرهنگی اعراب در دوران جاهلیت شعر و شاعری بود.

۵۳- گزینه ۳» یکی از مشخصات آیین بت‌پرستی بی‌اعتقادی به جهان پس از مرگ بود.

۵۴- گزینه ۴» پاسخ‌ها: الف) یثرب **ب)** حضرت ابراهیم (ع) **پ)** نجران **ت)** مائوی

۵۵- گزینه ۲» به طور کلی، زمانه و اجتماعی که حضرت محمد (ص) در میان آن به مقام پیامبری رسید، دارای ویژگی شاخصی بود که قرآن از آن با صفت «جاهلی» یاد کرده است.

۵۶- گزینه ۱» معدودی از اعراب بودند که به پیروی از حضرت ابراهیم، از پرستش بت‌ها کناره‌گیری می‌کردند و از گوشت قربانی آنها نمی‌خوردند. اینان به حنفاء معروف شدند.

۵۷- گزینه ۴» ایشان به داشتن صفات و خصلت‌هایی همچون امانت‌داری، راستگویی، درستکاری، خردمندی، خوش‌رویی و خوش‌خلقی در میان مردم مکه معروف بود.

در گزینه ۱): عبارت «با یاران خود» نادرست است چون ایشان به تنهایی به غار حرا می‌رفتند. گزینه ۳): در بین عرب جاهلی، شجاعت به معنای شرکت در جنگ‌ها و غارت‌های قبیله‌ای بود!

۵۸- گزینه ۲» پیامبر در آغاز به صورت محدود و تا حدودی پنهان، افراد را به پرستش خدای یگانه و ایمان به روز رستاخیز دعوت کرد.

۵۹- گزینه ۱» دعوت پیامبر در سه سال اول (پیش از دعوت علنی) ابتدا محدود به خانوادهٔ ایشان بود. به تدریج تعداد دیگری از مردم مکه که بیشتر از قشرهای جوان، فقیر و مستضعف بودند، دعوت پیامبر را پذیرفتند.

بررسی سایر گزینه‌ها: گزینه ۲): با توجه به محتوای گزینه ۱)، غلط است! گزینه ۳): در این مدت پیامبر و پیروانش دور از چشم مشرکان و در اطراف مکه نماز می‌خواندند. گزینه ۴): ابوطالب نادرست و زید بن حارثه صحیح است.

۶۰- گزینه ۳» ابوبکر نخستین فرد بیرون از خانوادهٔ رسول خدا بود که اسلام آورد.

۶۱- گزینه ۱» با گسترش دعوت و گرایش جوانان و مستضعفان به اسلام درصدد برآمد با پیامبر و مسلمانان مقابله کنند.

۶۲- گزینه ۳» دشمنی و درگیری مشرکان با اشخاصی مانند پیامبر و دیگر مسلمانانی که متعلق به طایفه و قبیلهٔ نیرومندی بودند، چندان راحت نبود؛ زیرا ممکن بود به برانگیخته‌شدن تعصبات طایفه‌ای و قبیله‌ای و بروز جنگ و خونریزی بینجامد. گزینه ۳) از دلایل «آغاز مخالفت اشراف مکه با اسلام» است نه پرهیز آنان از درگیری.

۶۳- گزینه ۱» سران مشرک تصمیم گرفتند که هر طایفه، از مسلمان شدن اعضای خود جلوگیری نماید و با افرادی از طایفه خود که اسلام آورده بودند، برخورد کند.

حتماً متوجه شدید که گزینه (۲) به دلیل عبارت «دیگر طایفه‌ها» نادرسته!
۶۴- گزینه ۴» مشرکان ابوطالب، بزرگ طایفه بنی‌هاشم را در تنگنا قرار دادند که برادرزاده خود را وادار نماید که از عقایدش دست بردارد و یا او را به آنان بسپارد.

۶۵- گزینه ۲» ابوطالب نه تنها از حمایت پیامبر دست نکشید، بلکه طایفه بنی‌هاشم را به حمایت از آن حضرت فراخواند.

۶۶- گزینه ۴» همه بنی‌هاشم اعم از مسلمان و غیرمسلمان دعوت ابوطالب را پذیرفتند و فقط ابولهب که یکی از اشراف ثروتمند مکه بود، از این کار سر باز زد و به دشمنی با رسول خدا برخاست.

۶۷- گزینه ۳» بنی‌هاشم پس از آن که سران قریش در جلب رضایت ابوطالب برای دست برداشتن از حمایت رسول خدا ناکام ماندند، سرانجام تصمیم گرفتند بنی‌هاشم را از نظر اقتصادی و اجتماعی تحریم کنند.

۶۸- گزینه ۱» مشرکان ابتدا تصمیم گرفتند که هر طایفه، از مسلمان شدن اعضای خود جلوگیری نمایند و با افرادی از طایفه خود که اسلام آورده بودند، برخورد کنند، هم‌چنین ابوطالب، بزرگ طایفه بنی‌هاشم را در تنگنا قرار دادند که برادرزاده خود را وادار نماید که از عقایدش دست بردارد و یا او را به آنان بسپارد، پس از حمایت ابوطالب و بنی‌هاشم از پیامبر، سرانجام تصمیم گرفتند بنی‌هاشم را از نظر اقتصادی و اجتماعی تحریم کنند. اندکی پس از پایان تحریم سه‌ساله بنی‌هاشم، ابوطالب از دنیا رفت و جسارت مشرکان برای آزار پیامبر (ص) بیشتر شد.

۶۹- گزینه ۳» تحریم خاندان رسول خدا حدود سه سال طول کشید و در آن مدت آنان مشکلات و سختی‌های فراوانی را تحمل کردند.
با آرزوی حضرت خدیجه (س) ابوطالب، در سال دهم بعثت اندکی پس از پایان تحریم مسلمین، از دنیا رفتند.

۷۰- گزینه ۱» با کمی دقت درمی‌یابیم که مضمون گزینه‌های (۲)، (۳) و (۴) همگی از آیات قرآن استخراج شده که منبع دست اولی برای زندگانی پیامبر و تاریخ آن دوره است. اما عبارت «قریشیان مرا آزار نتوانستند کرد تا ابوطالب بمرد» به نقل از تاریخ طبری است که مربوط به قرن چهارم هجری است و اگرچه منبع تاریخی بسیار ارزشمندی است، اما به دلیل فاصله زمانی، برای زمان پیامبر (ص) منبع دست اول محسوب نمی‌شود.

۷۱- گزینه ۲» با تشدید آزار مشرکان، دعوت اسلامی در مکه با موانع اساسی روبه‌رو گردید و به بن‌بست رسید.

۷۲- گزینه ۲» رسول خدا در جست‌وجوی یافتن مردمانی که آمادگی بیشتری برای پذیرش اسلام داشته باشند، به تنهایی راهی طائف شد.

۷۳- گزینه ۳» اهالی طائف نه تنها از پیامبر استقبال نکردند، بلکه با بی‌احترامی و اهانت آن حضرت را از شهرشان راندند.

۷۴- گزینه ۴» پیامبر (ص) در بازگشت از طائف ناگزیر شد با حمایت‌خواهی از مطعم بن عدی، یکی از اشراف مکه به آن شهر بازگردد.

درس دوم: روش پژوهش در تاریخ؛ بررسی و سنجش اعتبار شواهد و مدارک

معیارهای سنجش اعتبار یک خبر تاریخی

(اعتبارسنجی = نقد یک خبر تاریخی = بررسی اصالت خبر)

الف- سنجش اعتبار و نقد روایت کننده ب- سنجش اعتبار و نقد اصل خبر و منابع تاریخی

- ۱- مطابقت با عقل
- ۲- مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد
- ۳- مطابقت با نتایج تحقیقات باستان‌شناسی
- ۴- سنجش گزارش‌ها براساس زمان و مکان
- ۵- اعتبارسنجی با تکیه بر دستاوردهای علوم تجربی
- ۶- اعتبارسنجی به کمک دستاوردهای سایر علوم انسانی

انواع روش‌های تاریخ‌نگاری

- ۱- تاریخ‌نگاری روایی
- ۲- تاریخ‌نگاری ترکیبی
- ۳- تاریخ‌نگاری تحلیلی

دو روش دسته‌بندی گزارش‌ها

- ۱- سال‌شماری
- ۲- موضوعی

و نوشته‌های تاریخی

معیارهای سنجش اعتبار یک خبر تاریخی

سنجش اعتبار و نقد و بررسی گزارش‌ها و منابع تاریخی

سنجش اعتبار و نقد روایت‌کننده

۱- **مطابقت با عقل**: یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین معیارهای سنجش درستی یا نادرستی یک گزارش تاریخی، بررسی مطابقت یا عدم مطابقت آن با عقل است. در گذشته نیز بسیاری از مورخان به این اصل اعتقاد داشتند، مانند: (۱) یعقوبی (۲) مقدسی (۳) ابن مسکویه (۴) بیهقی (۵) ابن اسفندیار

۲- **مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد**: مقایسه و مطابقت یک خبر و منبع تاریخی با سایر منابع مانند اطلاعات مندرج در سایر کتاب‌های تاریخی و یا نوشته‌های دیگری مانند **نسب‌نامه‌ها**، **سفرنامه‌ها**، **دیوان‌های اشعار**، **متون اخلاقی**، **قوت‌نامه‌ها**، **سیاست‌نامه‌ها** و ... روشی سودمند در جهت تعیین اعتبار اخبار و اسناد است.

۳- **مطابقت با نتایج تحقیقات باستان‌شناسی**: در سال‌های اخیر دانش باستان‌شناسی با استفاده از ابزارها و روش‌های مدرن پیشرفت زیادی کرده است. نتایج تحقیقات باستان‌شناسی بر روی محوطه‌ها، بناها و آثار گوناگون تاریخی به مورخان کمک می‌کند که اخبار و مندرجات کتاب‌های تاریخی را به دقت ارزیابی کنند.

۴- **سنجش گزارش‌ها براساس زمان و مکان**: زمان و مکان دو رکن مهم یک رویداد تاریخی‌اند. خبر و روایتی که فاقد زمان و مکان دقیق و مشخص باشد از **اعتبار کافی برخوردار نیست**.

۵- **اعتبارسنجی با تکیه بر دستاوردهای علوم تجربی**: امروزه پیشرفت‌های علوم تجربی به ویژه علمی مانند شیمی، زیست‌شناسی، فیزیک و پزشکی و ابداع روش‌ها و ابزارهای مدرن نقش بسزایی در تعیین اصالت و اعتبار اسناد و اخبار تاریخی ایفا می‌کنند.

۶- **اعتبارسنجی به کمک دستاوردهای سایر علوم انسانی**: پژوهش‌ها و داده‌های سایر علوم نظیر جامعه‌شناسی تاریخی، جغرافیای تاریخی، دیرینه‌شناسی، اسطوره‌شناسی، زبان‌شناسی، خط‌شناسی، نسخه‌شناسی، نشانه‌شناسی، مردم‌شناسی و ... دستاوردهای ارزشمندی را پیش روی مورخان قرار می‌دهند. امروزه بهره‌برداری از **مطالعات بین‌رشته‌ای** در جهان رو به افزایش است.

در این مرحله، پژوهشگران موضوعاتی مانند:

- ۱- **ویژگی‌های هویتی** روایت‌کننده خبر
- ۲- **محل تولد و زندگی**
- ۳- **گرایش فکری، مذهبی و سیاسی و جایگاه علمی** او را بررسی می‌کنند. پژوهشگران علائق و انگیزه‌های راوی در بیان یک خبر را نیز بررسی می‌کنند. یکی از کارهای مورخان در نقد روایت‌کننده این است که به **فاصله زمانی و مکانی** بین راوی و خبر پی ببرند.

<p>۱- مورخ روایت‌های مختلف و متعدد را دربارهٔ یک موضوع واحد با اسناد و مدارک ذکر می‌کند. ۲- تاریخ‌نگار هیچ‌گونه دخل و تصرفی در روایت‌ها نمی‌کند و عیناً آن‌ها را ذکر می‌کند. ۳- این نوع تاریخ‌نگاری در ابتدا برای ثبت و ضبط سخنان و سیرهٔ پیامبر و صحابهٔ ایشان به کار گرفته می‌شد. ۴- از برجسته‌ترین چهره‌های تاریخ‌نگاری روایی ← محمد بن جریر طبری</p>	<p>۱- تاریخ‌نگاری روایی</p>
<p>۱- مورخ به جای ذکر همهٔ روایات دربارهٔ یک موضوع، با مطالعه و مطابقت همهٔ روایت‌ها، یک گزارش واحد از آن‌ها تنظیم می‌کند. ۲- در این روش مورخ ناچار به گزینش و انتخاب است و امکان دارد برخی از جنبه‌های خبر از چشم او دور بماند. ۳- از اواخر قرن ۳ هجری این نوع تاریخ‌نویسی متداول شد. ۴- از برجسته‌ترین چهره‌های این سبک: (۱) بلاذری (قرن ۳) ← صاحب کتاب فتوح‌البلدان (۲) دینوری (قرن ۳) ← نویسندهٔ کتاب اخبارالطوال</p>	<p>۲- تاریخ‌نگاری ترکیبی</p>
<p>۱- در این روش مورخ با بررسی موشکافانهٔ تمام اخبار و روایت‌های مربوط به یک رویداد و نقد آن‌ها، اقدام به تحلیل و تفسیر علل، آثار و پیامدهای آن واقعه می‌نماید. ۲- از برجسته‌ترین آثار این شیوه: (۱) کتاب تجارب‌الامم ← ابوعلی مسکویه (۲) تاریخ بیهقی (۳) مروج‌الذهب ← مسعودی</p>	<p>۳- تاریخ‌نگاری تحلیلی</p>

درس سوم: اسلام در مکه

<p>۱- در آستانهٔ ظهور اسلام، ساکنان شبه‌جزیرهٔ عربستان با قبیله‌ها و طایفه‌های گوناگون عرب تشکیل می‌شدند. ۲- این قبیله‌ها خود را به یکی از دو دستهٔ قحطانی (جنوبی) و عدناتی (شمالی) منسوب می‌کردند. ۳- زندگی چادرنشینی و نظام قبیله‌ای در سرتاسر سرزمین رواج داشت حتی در محدودهٔ شهرهایی مانند مکه، طائف و یثرب ۴- قبیله یک واحد اجتماعی و سیاسی مستقل به حساب می‌آمد و شامل تمامی مردمی می‌شد که دارای نیای مشترک بودند و با یکدیگر پیوند خونی داشتند. ۵- شاخص‌ترین ارزش‌های حاکم بر نظام قبیله‌ای: (۱) افتخار به حسب و نسب (۲) احترام به روابط خونی و خویشاوندی (۳) اطاعت بی‌چون‌وچرا از رئیس یا شیخ قبیله (۴) پشتیبانی بی‌قیدوشرط از هم‌قبیلگان ۶- وابستگی شدید اعراب به قبیلهٔ خود موجب به وجود آمدن تعصب یا عصبیت قبیله‌ای شده بود (که نقش زیادی در بروز جنگ و خونریزی‌های پی‌درپی داشت). خصلت ساکنان عربستان پیش از اسلام: مهمان‌نوازی، شجاعت، سخاوت، مروت و استقامت ← هر کدام در زندگی قبیله‌ای مفهوم خاص خود را داشت. ۷- یکی از ویژگی‌های نظام اجتماعی عربستان در دوران پیش از اسلام، مقام و منزلت پایین زن بود. ۸- در دوران پیش از اسلام قبیله‌های عرب پراکنده بودند و حکومت فراگیر و قدرتمندی در شبه‌جزیرهٔ عربستان وجود نداشت.</p>	<p>۱- نظام اجتماعی و سیاسی</p>
---	--------------------------------

<p>۲- اقتصاد و معیشت</p>	<p>۱- وضعیت اقتصادی شبه‌جزیره عربستان به شدت متأثر از موقعیت جغرافیایی و شرایط طبیعی و اقلیمی آن بود. ۲- بخش عمده این شبه‌جزیره را صحراهای گرم و خشک تشکیل می‌دهند. ۳- قبایلی که پراکنده بودند، اغلب از طریق پرورش معدودی بز و شتر و راهزنی زندگی خود را تأمین می‌کردند. ۴- در برخی از مناطق مانند یثرب، یمن و طائف کشاورزی وجود داشت. ۵- تجارت وضع بهتری داشت و دادوستد با سرزمین‌های مجاور عربستان از اهمیت فراوانی برخوردار بود. مکه که بر سر راه یمن به شام قرار داشت، مرکز اصلی بازرگانی به شمار می‌رفت.</p>
<p>۳- علم و فرهنگ</p>	<p>۱- ساکنان شبه‌جزیره عربستان اگرچه در مجاورت تمدن‌های بزرگ ایران و روم قرار گرفته بودند و با این مراکز تمدنی روابط تجاری داشتند اما از نظر فرهنگی و تمدنی با جوامع متمدن آن روز قابل مقایسه نبودند. ۲- اعراب در دوران پیش از اسلام به علم و دانش توجه چندانی نداشتند و در سراسر عربستان از مراکز علمی خبری نبود. ۳- تعداد باسوادان مهم‌ترین شهر آن دیار یعنی مکه از تعداد انگشتان دست فراتر نمی‌رفت. ۴- برجسته‌ترین دستاورد فرهنگی اعراب در دوران جاهلیت شعر و شاعری بود.</p>
<p>۴- دین و اعتقادات</p>	<p>۱- هم‌زمان با ظهور اسلام بیشتر ساکنان شبه‌جزیره عربستان به ویژه اهالی شهر مکه بت‌پرست بودند. ۲- در کنار بت‌پرستان معدودی از اعراب بودند که با پیروی از حضرت ابراهیم از پرستش بت‌ها کناره‌گیری می‌کردند و از گوشت قربانی آن‌ها نمی‌خوردند. اینان به حنفا معروف شدند. ۳- علاوه بر آن، تعدادی از قبیله‌های عرب، به دین‌های یهودیت و مسیحیت گرویده بودند. ۴- برخی قبیله‌های یهودی در یثرب و معدود قبیله‌های مسیحی در نجران سکونت داشتند. ۵- برخی شواهد و مدارک دلالت بر گرایش عده‌ای از مردم عرب به آیین زرتشتی و کیش مانوی دارد.</p>

دین و اعتقادات در شبه‌جزیره عربستان در آستانه ظهور اسلام

<p>بت‌پرستی</p>	<p>۱- هم‌زمان با ظهور اسلام بیشتر ساکنان شبه‌جزیره عربستان به ویژه اهالی شهر مکه بت‌پرست بودند. ۲- آنان بت‌های سنگی و چوبی متعددی را می‌پرستیدند و قربانی و نذرهای فراوانی را نثار آن‌ها می‌کردند. ۳- در آن زمان خانه کعبه مانند بیشتر عبادتگاه‌های این شبه‌جزیره به محل نگهداری و نیایش بت‌های گوناگون تبدیل شده بود. ۴- با این حال از بقایای آیین حضرت ابراهیم، اعتقاد به الله به عنوان آفریننده جهان به کلی از دل بت‌پرستان محو نشده بود و مردم مکه به الله به عنوانی خدای بزرگ اعتقاد داشتند. ۵- یکی دیگر از مشخصات آیین بت‌پرستی بی‌اعتقادی به جهان پس از مرگ بود. ۶- بت‌پرستان سنت ابراهیمی حج را نیز به جا می‌آوردند اما آن را با عقاید و مناسک شرک‌آلود آمیخته کرده بودند.</p>
<p>آیین حضرت ابراهیم</p>	<p>معدودی از اعراب بودند که با پیروی از حضرت ابراهیم از پرستش بت‌ها کناره‌گیری می‌کردند و از گوشت قربانی آن‌ها نمی‌خوردند. اینان به حنفا معروف شدند.</p>
<p>مسیحیت</p>	<p>تعدادی از قبیله‌های عرب به این دین گرویده بودند که در نجران استقرار داشتند.</p>
<p>یهودیت</p>	<p>تعدادی از قبیله‌های عرب به این دین گرویده بودند که در یثرب سکونت داشتند.</p>
<p>آیین مانوی</p>	<p>برخی شواهد و مدارک دلالت بر عقیده شماری از مردم عرب به آیین زرتشتی و کیش مانوی دارد.</p>

- پیش از ولادت، پدر خود عبدالله را از دست داد.
 - در ۱۷ یا ۱۲ ربیع‌الاول عام‌الفیل در خاندان محترم بنی‌هاشم از قبیله قریش در مکه زاده شد.
 - در شش‌سالگی مادرش آمنه را از دست داد و نخست تحت سرپرستی جدش عبدالمطلب و سپس عمویش ابوطالب تربیت شد و رشد کرد.
 - در ۲۷ رجب و یا به قولی در رمضان سالی که به ۴۰ سالگی رسیده بود به پیامبری مبعوث شد.
 - ۳ سال پس از بعثت به فرمان خدا دعوت خود را عمومی و آشکار کرد.
 - در سال دهم بعثت دو حامی بزرگ خود حضرت خدیجه و ابوطالب را از دست داد.
- وقایع مهم زندگانی پیامبر(ص)
(تا قبل از هجرت به مدینه)

- حضرت خدیجه، حضرت علی (ع) و زید بن حارثه از اعضای خانواده پیغمبر
 - ابوبکر نخستین فرد بیرون از خانواده رسول خدا بود که اسلام آورد.
 - تعداد دیگری از مردم مکه که بیشتر از قشرهای جوان، فقیر و مستضعف بودند و دعوت پیامبر را پذیرفتند.
- نخستین ایمان آوردگان به پیامبر (ص)

